

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Bakalářská práce

Johanna Mylonaki

Politické postavení pravoslavné církve v současném Řecku

The Political Status of the Orthodox Church
in Contemporary Greece

Poděkování:

Tímto děkuji vyučujícím oboru novořecká filologie Ústavu řeckých a latinských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, velice si vážím jejich vstřícného přístupu ke studentům a pomoci, kterou mi během mých studií poskytli. Můj dík si zaslouží především vedoucí mé bakalářské práce, doktor Konstantinos Tsivos, který mi byl nejen při psaní této práce, ale po celou dobu mého studia velmi nápomocen. Také děkuji magistře Nikole Karasové za pomoc s vyhledáváním vhodných zdrojů, které jsem při psaní bakalářské práce využila.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Politické postavení pravoslavné církve v současném Řecku* vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně za použití uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. 12. 2020

.....

Johanna Mylonaki

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá řeckou pravoslavnou církví a jejím vlivem na politiku Řecka. Práce zkoumá historický vývoj církve, její současný stav (tedy hierarchii a majetek církve), vztah církve k řecké národní identitě, a především její roli v politickém kontextu, se zaměřením na období po roce 1974, tedy po pádu vojenské junty, posledního nedemokratického režimu v Řecku. Bakalářská práce se dotýká tématu vztahu pravoslavné církve k extrémní pravici, náboženským minoritám, Evropské unii či vlivu církve na řecké školství. Práce se zaměří i na témata, která definují řeckou politiku v posledních letech, například finanční krize či pandemie koronaviru.

Klíčová slova:

Řecko; politika; pravoslavná církev; náboženství; národní identita

Abstract:

This bachelor thesis deals with the Greek Orthodox Church and its influence on Greek politics. The thesis examines the historical development of the church, its current state (hierarchy and property of the church), the church's relationship to Greek national identity, and especially its role in the political context, focusing on the period after 1974, after the fall of the military junta, the last undemocratic regime in Greece. This bachelor thesis deals with the topic of the relationship of the Orthodox Church to the extreme right, religious minorities, the European Union and the influence of the Church on Greek education. It will also focus on topics that had defined Greek politics in recent years, such as the financial crisis or the coronavirus pandemic.

Keywords:

Greece; politics; Orthodox church; religion; national identity

Obsah

Úvod.....	7
1. Historie řecké pravoslavné církve.....	8
2. Hierarchie a majetek řecké pravoslavné církve	13
3. Národní identita, nacionalismus a řecká pravoslavná církev	16
3.1. Porovnání s katolickou a protestantskou církví.....	17
3.2. Historická role pravoslavné církve při utváření řecké národní identity	17
4. Pravoslavná církev a politika Řecka od roku 1974.....	19
4.1. Pravoslavná církev, populismus a extrémní pravice	25
4.2. Pravoslavná církev a náboženské minority	26
4.3. Pravoslavná církev a školství	27
4.4. Pravoslavná církev a EU.....	29
4.5. Pravoslavná církev v době finanční krize.....	29
4.6. Pravoslavná církev v době koronaviru	33
Závěr.....	35
Seznam použité literatury	37
Seznam použitých internetových zdrojů	38

Úvod

Ústředním tématem mé bakalářské práce je vliv pravoslavné církve na politiku současného Řecka a politické postavení, kterému se pravoslavná církev v Řecku těší. Jak budu podrobněji rozebírat ve své práci, pravoslavná církev Řecka si své výsadní postavení pojistila nejen tím, že se dle ústavy stala oficiálně státním náboženstvím, což z kněží udělalo státní úředníky a pravoslavná církev je tak ušetřena tzv. „náboženské soutěže“, tedy proselytismu, který je v Řecku, i přes svobodu náboženského vyznání, zakázaný, ale i oddělením od konstantinopolského patriarchátu, ke kterému došlo brzy po osamostatnění Řecka.¹

Bakalářská práce se bude stručně zabývat historií řecké pravoslavné církve s důrazem na vývoj po občanské válce, dále pak vztahem pravoslavné církve k mnoha aspektům řecké politiky, například ke školství, náboženským minoritám, Evropské Unii či finanční krizi, která zasáhla Řecko roku 2009. Ekonomická krize byla jednou z hlavních příčin, která vedla k ukončení bipartijního politického systému, který v Řecku panoval od 80. let a tvořily jej strany Nová demokracie a PASOK. K moci se dostaly nové politické subjekty a volební úspěchy zaznamenaly i extremistické strany.² V této bakalářské práci se zaměřím i na to, jak pravoslavná církev na ekonomickou krizi reagovala, komu ji dávala za vinu a kde nacházela řešení.

Jedním z důležitých témat bude také role pravoslavné církve při utváření řecké národní identity. Pravoslaví je s řeckou národností neoddělitelně spjato již od řecké války za nezávislost, kdy bylo náboženství jedním z hlavních rozlišujících aspektů mezi dvěma válčícími stranami (jak se budu v této práci snažit dokázat, náboženství bylo dokonce tím hlavním a v mnoha případech i jediným rozlišujícím faktorem).

¹ Makris, G., & Bekridakis, D. (2013). The Greek Orthodox Church and the economic crisis since 2009. *International Journal for the Study of the Christian Church*, p. 112

² Karasová, N. (2016). Řecká pravoslavná církev a její interpretace řecké ekonomické. *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*, p. 70

1. Historie řecké pravoslavné církve

Řecká pravoslavná církev spadala pod jurisdikci konstantinopolského patriarchátu již od 8. století. Osmanský systém tzv. millétů, tedy systém nábožensko-etnických správních jednotek, umožnil pravoslavným obyvatelům říše jistou kulturní a náboženskou autonomii, a církev tak byla schopna uchovat řeckou národní a náboženskou identitu po celou dobu osmanské nadvlády. Ekumenický patriarcha byl v jistém slova smyslu národním vůdcem všech pravoslavných Řeků.³

Po prohlášení nezávislosti Řecka roku 1821 a následném osamostatnění nového státu roku 1830, kdy Řekové vyhráli válku za nezávislost na Osmanské říši, vyvstala i otázka osamostatnění řecké církve a její oddělení od konstantinopolského patriarchátu. Řečtí političtí vůdci, v čele s prvním vládařem Řecka Ioannisem Kapodistriasem⁴, požadovali autonomii řecké pravoslavné církve, která by tak značila definitivní konec závislosti na Konstantinopoli a potažmo na Osmanské říši. Řecká vláda 23. července 1833 vyhlásila řeckou pravoslavnou církev za samostatnou – učinila tak bez souhlasu konstantinopolského patriarchy, který až do roku 1850 odmítal s řeckou pravoslavnou církví navázat jakýkoli kontakt. Zvětšování území Řecka v následujících letech znamenalo i zvětšování území vlivu řecké pravoslavné církve – výjimkou jsou Dodekany, souostroví, které Řecko získalo roku 1947, a polo-autonomní Krétská pravoslavná církev. Jak Dodekany, tak Církev Kréty dodnes zůstávají pod jurisdikcí Konstantinopolského patriarchátu.⁵

Pravoslavná církev funguje jako státní náboženství Řecka již od roku 1833. Hlava nově vzniklého řeckého státu se automaticky stala i hlavou řecké pravoslavné církve – a to i přes to, že první řecký král, Ota I., byl katolík. Jeho následníci již ale dle nové ústavy museli být pravoslavného vyznání. Ačkoliv bavorskou dynastií roku 1863 na řeckém trůnu vystřídala dánská dynastie Glücksburgů, totéž pravidlo platilo i pro potomky nového krále Jiřího I., který byl v Dánsku vychován jako luterán.⁶

Řeckou společností otřásl athénské nepokoje, které se odehrály v listopadu roku 1901, takzvaná Evangelika (Ευαγγελικά). Královna Olga roku 1897 iniciovala překlad Nového zákona do lidové řečtiny (neboli *dimotiki*), jelikož text Bible byl Řekům znám pouze v archaické řečtině, kterou většina Řeků neovládala. Ačkoliv konstantinopolský patriarcha

³ Stavrou, T. G. (1988). The Orthodox Church of Greece, in Pedro Ramet (ed., p. 183-207), Eastern Christianity and Politics in the Twentieth Century. Durham, London: Duke University Press. p. 187

⁴ Ioannis Kapodistrias byl zavražděn při atentátu roku 1831.

⁵ Mavrogordatos, G. T. (2003). Orthodoxy and nationalism in the Greek case. West European Politics, p. 124

⁶ Mavrogordatos, p. 125

Konstantin V. s překladem nesouhlasil, královna Olga se s pomocí své tajemnice rozhodla ve snaze o překlad pokračovat. Trnem v oku konzervativní společnosti nebyl jen fakt, že překlad iniciovaly dvě ženy, ale i původ královny Olgy, jejíž otec, ruský velkovévoda Konstantin, stál v čele panslavistického hnutí. Roku 1901 pak začala v athénských novinách Akropolis postupně vycházet evangelia v překladu Alexandra Pallise do lidové řečtiny⁷. Prvním překladem, který se v novinách objevil 9. září 1901, bylo Evangelium podle Matouše a ihned vyvolalo vlnu odporu. Odpůrci překladu ho považovali za posměch svatému písmu, helénismu a řeckému jazyku. Konstantinopolský patriarchát odsoudil překlad jakožto neodpustitelný zločin. Tlak veřejnosti na stažení a veřejné odsouzení překladu sílil, až 7. listopadu protestující skupina studentů zamířila do sídla řeckého arcibiskupa s žádostí o zákaz a zničení Pallisova textu. Nepokoje následovaly i další den, jelikož arcibiskup Prokopius II. odmítl požadavky studentů přijmout. Mezi demonstrujícími a policií došlo k potyčce a osm demonstrujících při ní zemřelo. Arcibiskup o dva dny později rezignoval a rezignaci následně podala i vláda Jorgose Theotokise. Podobné protesty následovaly i roku 1903 poté, co královské divadlo v Athénách odehrálo drama Oresteia v překladu Jorgose Sotiriadis německé adaptace Aischylovy trilogie. Jazyk Sotiriadisova překladu nebyl výhradně lidový, jednalo se spíše o užití několika variant řeckého jazyka, ale i to vyvolalo vlnu odporu. Protesty, které překlad vyvolal, jsou známy pod pojmem *Oresteiaká* a byli během nich zabiti dva lidé.⁸ Události roku 1901 a 1903 měly za následek větší pozornost věnovanou jazykové otázce v Řecku, která byla definitivně vyřešena až roku 1976, kdy byl státním jazykem uznán jazyk lidový, tedy dimotiki.⁹

Do historie se zapsal arcibiskup Damaskinos, který byl v úřadu v letech 1941-1949. Aktivně se snažil zachránit židovské obyvatelstvo: židům nabídl křest a v oficiálních dokumentech je následně zapsal jako křesťany – tímto způsobem zachránil přes 500 židů. K pomoci židům vyzíval všechny pravoslavné duchovní. Jürgen Stroop, tehdejší velitel SS a policie v Řecku, který mimo jiné řídil deportaci židů do Polska, vyhrožoval Damaskinosovi, že pokud bude v pomoci židům pokračovat, bude zastřelen. Damaskinos se zapsal do dějin svou ironickou odpovědí: „*Řečtí náboženští představitelé se nestřílejí, ale věší. Prosím, respektujte naši tradici.*“ Narážel tak na popravu arcibiskupa Grigoriose V. rukou Turků roku 1821. Stroop žádné kroky k popravě řeckého arcibiskupa nakonec nepodnikl.¹⁰

⁷ Tento překlad byl mnohokrát nesprávně spojován s překladem královny Olgy.

⁸ Mackridge, P. (2009). *Language and national identity in Greece, 1766-1976*. Oxford University Press., p. 247-254

⁹ Mackridge, p. 319

¹⁰ Brewer, D. (2016). *Greece, the Decade of War: Occupation, Resistance and Civil War*. Bloomsbury Publishing, p. 99

Během druhé světové války a následně i v občanské válce fungovaly pod záštitou pravoslavné církve nejen charitativní organizace, ale také mládežnická sdružení, která se na svou stranu snažila získat co nejvíce členů z řad mladých Řeků – velmi často o jejich přízeň musela bojovat s komunistickými sdruženími. Aktivní účast pravoslavné církve na společenském dění během válečných let měla za následek, že její obliba po válce vzrostla a církev tak získala důležitější roli v každodenním životě Řeků (což dokazují například častější návštěvy kostelů či účasti na svátostech a svatých přijímáních).¹¹

Po druhé světové válce (1939–1945), respektive po řecké občanské válce (1944–1949), byla řecká společnost rozdělena na dva hlavní tábory: demokratický a konservativní. Konservativní tábor měl silné nacionalistické tendence a řecká pravoslavná církev tíhla právě k němu, mimo jiné kvůli antikomunistickému smýšlení. Pravoslavná církev prosazuje ideu, že řecká národní identita je založena na helénsko-křesťanské tradici – národní původ a kulturní kořeny Řeků datuje až k antickému Řecku a křesťanské základy k Byzantské říši, kterou vnímá jako mezičlánek mezi antikou a současností. To bylo jedním z důvodů, proč církev legitimizovala vojenskou diktaturu let 1967–1974, která helénsko-křesťanskou tradici propagovala taktéž, stejně jako tvrdý antikomunismus. V očích mnoha Řeků zůstala pravoslavná církev kvůli své spolupráci s vojenskou juntou dodnes „pošpiněná“.¹²

Veřejný prostor na přelomu tisíciletí výrazně ovlivnil arcibiskup Christodoulos, rodným jménem Christos Paraskevaïdis. Arcibiskupem byl zvolen roku 1998 (bylo mu pouhých 59 let) a nahradil tak svého předchůdce Serafima. Za svého působení se ukázal být nesmírně charismatickou osobností, velice často přitahoval pozornost médií a veřejně prohlašoval pravoslavnou církev za výsadního nositele helénsko-křesťanské tradice, za neoddělitelnou součást řecké kultury a každodenního života Řeků. Ve svých prohlášeních často útočil na Západ, jeho morální a politická selhání, a na Turecko, jakožto následníka Osmanské říše, a proto hlavního nepřítele řeckého národa. Pro mnohé méně konzervativní občany byly jeho výroky přinejmenším troufalé, a velice nelibě nesli situace, kdy Christodoulos prezentoval své osobní názory jako názory řecké pravoslavné církve. Ve své snaze o zvýšení vlivu církve prosazoval, aby se pravoslavná církev nevyjadřovala jen k určitým (tedy hlavně náboženským) otázkám, ale ke všemu, co jakkoli ovlivňuje řeckou společnost. Obecně byl ale mezi věřícími velice oblíben.

¹¹ Constantelos, D. J. (2005). *Understanding the Greek Orthodox Church: its faith, history, and life* (4th edition). Hellenic College Press. p. 163-164

¹² Církev ze stejného důvodu podporovala i totalitní režim generála Ioannise Metaxase let 1936–1941.

Jeho snahy o zvýšení vlivu církve na státní záležitosti ovšem nebyly úspěšné – Řecko se po vstoupení do Eurozóny ještě více sblížilo se Západem, Christodoulosově žádosti o nepřijetí zákona o ukončení zapisování náboženského vyznání do občanských průkazů nebylo vyhověno, a vcelku se role a pravomoci pravoslavné církve v Řecku nezměnily. Dva roky po jeho smrti Řecko postihla finanční krize a otázka posílení role církve byla upozaděna. Jedním z důvodů neúspěchu Christodoulosových snah byla jeho neschopnost správně reflektovat současnou společenskou situaci – řeckou společnost a národní identitu dával do spojitosti s byzantským helénismem a řeckou slavnou historií, ale už mnohem méně do spojitosti s něčím, s čím by se mohli identifikovat Řekové jednadvacátého století.

Po smrti Christodoulose roku 2008 byl jeho nástupcem zvolen Jeroným II., který je v mnoha ohledech Christodoulosovým opakem – ke státním záležitostem se nový arcibiskup vyjadřoval pouze zřídka a pozornost médií přitahoval výrazně méně. Příkladem odlišného směru Jeronýmova působení může být fakt, že brzy po svém zvolení napravil vypjaté vztahy s konstantinopolským patriarchou Bartolomějem I., se kterým měl Christodoulos spory. Roku 2010 se dokonce tyto dvě vůdčí postavy pravoslaví zúčastnili charitativní akce v Athénách, kde rozdávali jídlo imigrantům bez domova – za zmínku stojí, že velkou část z nich tvořili muslimové, takže charitativní činnost nového arcibiskupa necílila výhradně na věřící pravoslavné církve. Mnozí zvolení Jeronýma II. považují za snahu o napravení škod, které napáchal Christodoulos svým přílišným vměšováním se do politiky.¹³

Roku 2016 se na Krétě uskutečnil Všepravoslavný koncil, na který bylo pozváno všech 14 autokefálních pravoslavných církví a jehož tématem bylo „poslání pravoslavné církve v dnešním světě“. Konstantinopolský patriarcha Bartoloměj I viděl v koncilu naději na větší sblížení 300 milionů pravoslavných věřících.¹⁴ Koncilu se nakonec zúčastnilo 170 duchovních z 10 pravoslavných církví – 4 církve svou účast odmítly: pravoslavné církve Ruska, Gruzie, Bulharska a patriarchát Antiochie. Z koncilu vzešla deklarace o délce 4400 slov, která uvádí, že pravoslaví sdílelo „*znepokojení a úzkost dnešního lidstva ohledně základních existenčních otázek*“, a klade si za cíl pomoci „*vymýtit fanatismus všeho druhu a započít usmiřování mezi národy*“. Svoboda je podle deklarace „*jedním z největších Božích darů*“. Mezi současnými důsledky zla dokument uváděl sekularismus, rasismus a útlak sociálních skupin a náboženských komunit, jakož i manipulaci veřejného mínění, sociální nerovnost, světový hlad, nucenou

¹³ Makris & Bekridakis, p. 114-118

¹⁴ Isachenkov, V. (2016, June 9). Pan-Orthodox Synod in doubt amid inter-church wrangling. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/209454/article/ekathimerini/news/pan-orthodox-synod-in-doubt-amid-inter-church-wrangling>

migraci, obchodování s lidmi a ničení životního prostředí. „Pravoslavná církev přiznává, že každá lidská bytost, bez ohledu na barvu pleti, náboženství, rasu, pohlaví, etnickou příslušnost a jazyk, je stvořena k obrazu a podobě Boha a ve společnosti má rovná práva“.¹⁵

¹⁵ Luxmoore, J. (2016, June 21). Orthodox Council approves first ever joint document on mission. *National Catholic Reporter*. <https://www.ncronline.org/blogs/ncr-today/orthodox-council-approves-first-ever-joint-document-mission> (vlastní překlad)

2. Hierarchie a majetek řecké pravoslavné církve

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, řecká pravoslavná církev se osamostatnila roku 1833 (oficiálně bylo osamostatnění uznáno roku 1850) – tímto aktem vznikla šestá autokefální řecky hovořící pravoslavná církev (prvními pěti jsou konstantinopolský patriarchát, patriarcháty Alexandrie, Antiochie, Jeruzaléma a Kyperská pravoslavná církev). Konstantinopolský patriarcha figuruje jako sjednocující prvek všech zmíněných pravoslavných církví, a ačkoliv nad nimi reálně nemá žádnou moc, jeho vztah k ostatním autokefálním církvím je především symbolický.¹⁶

Řecká pravoslavná církev převzala po svém osamostatnění hierarchické uspořádání od své mateřské církve, tedy od konstantinopolského patriarchátu. Na rozdíl od jiných církví, nemá oficiální hlavu církve (jako je například papež hlavou církve katolické) – arcibiskup Athén a všech Řeků tedy není oficiální hlavou církve, ale je považován za prvního mezi rovnými. Arcibiskup je zároveň prezidentem rozhodovacího orgánu církve – Svatého synodu. Svatý synod můžeme rozdělit na dvě části – Svatý synod hierarchie, který má přibližně 80 členů (těmi jsou řečtí biskupové a jejich počet není přesně určen) a permanentní nebo také stálý Svatý synod, který je složen ze dvanácti stálých členů – biskupů neboli metropolitů (6 metropolitů autokefální řecké pravoslavné církve a 6 metropolitů tzv. nových provincií, tedy severních oblastí, které byly k Řecku připojeny roku 1928). Rozhodovací orgán smí hlasovat, pokud je přítomna nadpoloviční většina členů. V případě nerozhodného výsledku hlasování rozhoduje hlas prezidenta synodu – v jeho nepřítomnosti převezme jeho pravomoci služebně nejstarší metropolita, který zastává roli viceprezidenta Svatého synodu. Mezi pravomoci Svatého synodu hierarchie patří také volba arcibiskupa. Aby byl arcibiskup zvolen, je potřeba absolutní většina hlasů přítomných členů Svatého synodu. Nezíská-li žádný z kandidátů absolutní většinu hlasů, vítězí kandidát s relativní většinou, a není-li dosažena ani relativní většina, proběhne volba losem.¹⁷

Řecká pravoslavná církev je rozdělena do 88 menších diecézí, které tvoří téměř osm tisíc farností. Pod pravoslavnou církev spadalo k roku 2005 až 2750 organizací zabývajících se dobročinností, 42 sirotčinců, 123 ubytoven pro nemajetné studenty, 66 domovů pro důchodce,

¹⁶ Constantelos, p. 159-160

¹⁷ Patsavos, L. J. The Synodal Structure of the Orthodox Church. *Greek Orthodox Archdiocese of America*. https://www.goarch.org/church-structure/-/asset_publisher/Le8YlyN21ysF/content/the-synodal-structure-of-the-orthodox-church

7 nemocnic a 50 letních táborů.¹⁸ Během řecké finanční krize, kdy se pravoslavná církev zaměřila na charitativní činnost, počet těchto organizací vzrostl.¹⁹

Řecká pravoslavná církev je druhým největším vlastníkem pozemků Řecka, hned po řeckém státě. Není bohužel možné přesně určit, kolik majetku církev vlastní, protože její struktura je decentralizovaná a Řecko nemá centrální katastr nemovitostí.²⁰ Podle odhadů má ovšem její majetek hodnotu dvou až tří miliard eur.²¹ Během řecké krize sílily hlasy požadující větší zdanění církevního majetku, jeden z nich patřil například tehdejšímu ministru financí Giannosovi Papantoniou, který kritizoval, že církev platí nízké daně i v tak tíživé finanční situaci, ve které se Řecká ekonomika nacházela. Mluvčí Svatého synodu na to ovšem reagoval se slovy, že současné danění církve je adekvátní.²² Církev žádosti o vyšší zdanění jejího majetku většinou odmítá s tím, že provozuje charitativní činnost a danění jejího majetku i mezd je více než spravedlivé. Podle odhadů vlastní řecká pravoslavná církev minimálně 90 tisíc hektarů půdy, některé zdroje uvádí až 130 tisíc hektarů.²³

Dnešní postavení pravoslavné církve můžeme přisuzovat jakési dohodě mezi státem a církví. Po vzniku samostatného řeckého státu politické autority postupně znárodňovaly pravoslavnou církev se snahou učinit z ní součást státního aparátu. Docházelo k zavírání klášterů a znárodňování církevního majetku. Církev se na oplátku může těšit z mnoha privilegií, jakými jsou například vliv na manželství či školství, hlavní slovo v otázkách budování nových kostelů, klášterů a jiných míst určených k náboženské činnosti ostatních vyznání, ale také zaručený plat pro církevní představitele, který je vyplácen ze státní pokladny.²⁴

Autonomie řecké pravoslavné církve je tedy omezena, jelikož je součástí státní administrativy – vládní představitelé se účastní synodu a rozhodnutí v důležitých církevních otázkách jsou stále závislá na souhlasu vlády. Ze stejného důvodu se ale pravoslaví stalo etnicky založeným státním náboženstvím a pravoslavná církev je tedy neoddělitelně spjata se státem

¹⁸ Constantelos, p. 163-164

¹⁹ Makris & Bekridakis, p. 128

²⁰ Tagaris, K. (2015, April 11). Greek church offers up property to help Athens raise funds for debt. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/169029/article/ekathimerini/news/greek-church-offers-up-property-to-help-athens-raise-funds-for-debt>

²¹ Tsivos, K. (2015, August 4). Řecká církev nejen v době krize. *Katolický týdeník*. <https://www.katyd.cz/clanky/prilohy/recka-cirkev-nejen-v-dobe-krize.html>

²² Taylor, P. & Maltezou, R. (2011, July 15). Debt crisis taxes cozy Greek church-state ties. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/134810/article/ekathimerini/comment/debt-crisis-taxes-cozy-greek-church-state-ties>

²³ Tritsis law passed 18 years ago sparked long battle yet to end (2005, May 14). *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/31594/article/ekathimerini/news/tritsis-law-passed-18-years-ago-sparked-long-battle-yet-to-end>

²⁴ Danopoulos, C. P. (2004). Religion, civil society, and democracy in Orthodox Greece. *Journal of Southern Europe & the Balkans*, p. 48

jako takovým. Vnímání pravoslavné církve jakožto národně-etnického náboženství je církví podporováno. Původním smyslem tohoto pojetí byla snaha o národní integraci nového řeckého státu po jeho osamostatnění – církev se díky tomu stala jakýmsi ochráncem národních idejí a sjednocujícím prvkem v novém státě. Být Řekem tedy v mnoha ohledech znamenalo být pravoslavného vyznání a pravoslavná církev dodnes zůstává státním náboženstvím.²⁵

²⁵ Danopoulos, p. 48-49

3. Národní identita, nacionalismus a řecká pravoslavná církev

Jak je možné, že národnost může být tak úzce spjata s náboženstvím, jak tomu je právě v Řecku? Podobnou tendenci vidíme například u Poláků či Irů – stejně jako být Řekem pro mnohé znamená být pravoslavným křesťanem, být Polákem nebo Irem znamená být katolíkem. Mavrogordatos tvrdí, že náboženské vyznání ve společnosti funguje jako základní charakteristika, podle které můžeme společnost diferenciovat – je to totiž mnohem snazší, než například diferenciaci na základě původu či jazyka, jelikož není výjimkou mít smíšený původ, ale být „smíšeného vyznání“ se zdá být velice nepravděpodobné až nemožné. Podíváme-li se na to z diachronního pohledu, historie je protkána boji ve jménu „té pravé“ víry, ale velmi výjimečně se můžeme setkat s válkou za „správný jazyk“²⁶. Jednotlivá náboženství v sobě zpravidla nesou esenci nadřazenosti vůči jiným náboženstvím, což už se o jazyku říci nedá. V historii budování národů se na otázku jazyka dostane mnohdy až po vyřešení otázky náboženské a náboženské rozdělní společnosti vzbuzuje mnohem větší tenzi než rozdělení jazykové. Jako příklad nám může posloužit Švýcarská občanská válka roku 1847, kdy došlo k bojům mezi katolickými a protestantskými kantony – ačkoliv je Švýcarsko jazykově rozdělenou zemí, jazyk nebyl tématem sporu, konflikt způsobilo právě náboženství.

Nacionalismus bývá s náboženstvím často porovnáván – je například označován za sekulární nebo také občanské náboženství, což implikuje, že samotné náboženství plně nahrazuje. Jak tvrdí Mavrogordatos, tato představa je nepřesná, jelikož náboženství je mnohdy základem národní identity, právě jako v případě Řecka. Ačkoliv ve většině případů zahrnují jednotlivá náboženství občany více národností, jako další důkaz provázanosti víry s nacionalismem nám mohou posloužit ta náboženství, která cílí na věřící určité národnosti: zmiňme například anglikánskou církev, arménskou apoštolskou církev či judaismus, který je spojen s ideou vlastního židovského národa. Abychom o něco lépe porozuměli vztahu pravoslavné církve a nacionalismu, musíme zmínit, jak do této problematiky zapadají další křesťanské církve, jmenovitě církve katolická a protestantská.²⁷

²⁶ Ačkoliv byla jazyková otázka také jedním z hlavních problémů, se kterým se Řecko potýkalo až do roku 1976, byla úzce spjata s otázkou náboženskou a s národní identitou, jak bylo zmíněno v kapitole č. 1.

²⁷ Mavrogordatos, p. 117-119

3.1. Porovnání s katolickou a protestantskou církví

Katolická církev měla již od středověku vliv na více než jeden stát a více než jeden národ, a měla jedno centrum, které bylo nezávislé na jakékoliv jiné autoritě. Silná autorita papeže se v průběhu času ukázala být překážkou pro mnohé dynastie a státy. Tyto konflikty přetrvávaly až do 20. století a vyústily v sekularistické snahy mnohých katolických států, které vedly k oddělení národní a náboženské otázky (vyjma Irska a Polska – tyto státy jsou výjimkou, jejich národní identita je dodnes úzce spojená s katolickou vírou). Protestantismus má přesně opačný vývoj: vznikl z důvodu nesouhlasu s přílišnou mocí papeže a byl spojen s nacionalismem hned od začátku (především luteránská církev, vzpomeňme na Lutherův pamflet věnovaný „německému národu“). Propojení národního a náboženského uvědomění je také jádrem anglikánské církve či kalvinismu, který měl velký vliv v utváření holandského nacionalismu.

Představíme-li si katolickou a protestantskou církev v otázce nacionalismu a národní identity na opačných stranách spektra, církev pravoslavná, jak tvrdí Mavrogordatos, stojí někde mezi nimi – konkrétněji, v průběhu historie se posunula z jednoho extrému ke druhému.²⁸ Řecké pravoslaví jistě není výjimkou, co se týče úzkého spojení náboženství s národní identitou – to můžeme pozorovat i u Angličanů, Poláků či Irů. Pravoslavná církev v Řecku se ovšem od ostatních liší ve svém negativním přístupu k náboženskému pluralismu, a to i v jednadvacátém století.²⁹

3.2. Historická role pravoslavné církve při utváření řecké národní identity

Pravoslavná církev Řecka není jen náboženskou institucí, ale i jádrem samotné řecké národní identity. Po pádu Konstantinopole roku 1453 jmenoval sultán ekumenického patriarchu jakožto hlavu pravoslavné církve v Osmanské říši – patriarcha nebyl jen náboženským vůdcem, ale de facto i civilním vůdcem všech pravoslavných křesťanů v říši, nehledě na jejich původ či jazyk. V povědomí Řeků se tedy pravoslaví stalo jakýmsi ochráncem jejich národní identity během nadvlády Osmanů. Už od osamostatnění Řecka roku 1830 byla pravoslavná církev prohlášena za neoddelitelnou součást autority nového státu. Ačkoliv mýtus, že pravoslavná církev stojí de facto nad státem, není podle Makrise a Bekridakise pravdivý, nemůžeme si nevšimnout výsadního postavení církve v Řecku, které potvrzují výhody, kterým se církev těší – ať už je to povinná výuka náboženství na školách, vysoké platy kněží nebo daňové úlevy církve.³⁰

²⁸ Mavrogordatos, p. 119-120

²⁹ Mavrogordatos, p. 130

³⁰ Makris & Bekridakis, p. 111-112

Náboženství bylo tehdy jedním z nejhlavnějších rozlišujících prvků mezi oběma stranami (ne-li ten nejhlavnější) a k „přeběhnutí“ na protivníkovu stranu bylo mnohdy potřeba zároveň konvertovat k jeho víře. Spojitost náboženství s národní otázkou si můžeme ilustrovat na další národnostní menšině v rámci Osmanské říše, a to albánské. Albánci byli ve své víře rozdělení především na muslimy a pravoslavné křesťany. Muslimové automaticky tíhli k podpoře Osmanské říše, zatímco pravoslavní křesťané se naopak zpravidla postavili na stranu Řeků, a to i přes to, že nemluvili řecky. Totéž platilo i pro další národnostní menšiny Osmanské říše, například Arumuny. Díky masivnímu stěhování a vyhánění muslimů z Řeckého území byl nově vzniklý řecký stát byl víceméně nábožensky jednotný. Proces masivního stěhování náboženských menšin byl zakončen po řecké porážce v Malé Asii (tzv. maloasijská katastrofa), která zakončila řecko-tureckou válku let 1919-1922. Turecko a Řecko se roku 1923 dohodlo na výměně obyvatelstva – ačkoliv mělo k výměně dojít na základě národnosti, hlavním kritériem bylo opět náboženské vyznání. Pravoslavní křesťané žijící v Turecku byli automaticky považováni za Řeky, a to i přes to, že mnozí neovládali řečtinu a mluvili pouze turecky. Stejně tak muslimové žijící v Řecku byli ihned označeni za Turky. To je dalším z důkazů, že náboženství hrálo ve vytváření řecké národní identity mnohem větší roli, než například jazyk – nebylo výjimkou, že obyvatel řeckého státu, ač byl pravoslavným křesťanem, neovládal řečtinu. O to, aby řečtinu ovládali všichni Řekové, se až posléze postaralo řecké školství.³¹

Právě spojitost mezi pravoslavnou církví a řeckou národní identitou je jedním z důvodů, proč se tolik řeckých občanů hlásí k pravoslavné víře – v mnoha případech se může jednat spíše o úctu k řeckým národním tradicím než o samotnou víru a zapření příslušnosti k pravoslavné církvi by mohlo být chápáno jako popírání řecké národní identity.³² Podle průzkumu z let 2015-2017, který prováděl Pew Research Center, vnímá pravoslaví jako důležitou součást řecké národní identity 76 % Řeků.³³

³¹ Mavrogordatos, p. 128-129

³² Karasová, p. 67.

³³ Religion is key part of identity for most Greeks (2018, October 29). *Ekathimerini*.
<https://www.ekathimerini.com/234129/article/ekathimerini/news/religion-is-key-part-of-identity-for-most-greeks>

4. Pravoslavná církev a politika Řecka od roku 1974

Chová se řecká pravoslavná církev jako politický aktér? Zaměříme-li se na její činnost v posledních padesáti letech, nemůžeme si nevšimnout, že se nezděráhá sahat po politických prostředcích jakými jsou svolávání masových demonstrací, sepisování peticí, vyjadřování se k politice v médiích či veřejné vyjádření nesouhlasu s vládou (využití všech zmíněných prostředků bylo typické především pro arcibiskupa Christodoulose a bude jim věnována pozornost v této kapitole). Ačkoliv západní političtí myslitelé většinou vnímají náboženství jako záležitost, která by zpravidla neměla zasahovat do veřejné sféry, Řecko se této představě vymyká, a to především proto, že přísné oddělení mezi církví a státem není ústavně zakotveno.³⁴

Politologové Phillippe C. Schmitter a Terry L. Karl definují moderní politickou demokracii jako „*system moci, ve kterém jsou vůdci odpovědní za své činy ve veřejné sféře občanům, kteří do politiky zasahují nepřímou skrze volené zástupce.*“³⁵ Tato definice již ovšem nijak nezmiňuje kvalitu demokracie, ani podmínky, které by mohly kvalitu moderní politické demokracie ovlivňovat. Náboženství je významným faktorem ve vývoji a zásadní složkou v charakteru občanské společnosti – Řecko již od jeho vzniku zcela dominuje jen jedno náboženství a tím je pravoslaví.³⁶

Pád vojenské junty roku 1974 byl předpokladem k nastolení éry politické stability a demokracie. Parlamentní demokracie Řecka naplnila kritéria demokratické konsolidace, která nastiňují Linz a Stepan – demokracie je konsolidována, pokud všichni političtí hráči přijmou stejná pravidla pro řešení politického konfliktu, zatímco porušení těchto pravidel je pro všechny zúčastněné nevýhodné.³⁷ Demokracie musí ovšem stále zajišťovat práva minorit, státní a náboženská sféra musí být striktně rozdělena a hranice mezi oběma stranami musí být vzájemně respektovány. Po pádu vojenské junty, konkrétně roku 1975, byla přijata nová ústava, která se snažila roli pravoslavné církve snížit. Veřejné vzdělání již nemělo být striktně založeno na principech řecko-křesťanské civilizace, a i ostatní náboženství mohla být ve veřejném prostoru volně propagována. Zásadní postavení pravoslavné církve ale i přes tyto snahy nebylo téměř nijak narušeno.

³⁴ Stavrakakis, Y. (2002). Religion and Populism: Reflections on the 'politicised' discourse of the Greek Church. London School of Economics & Political Science, p. 16

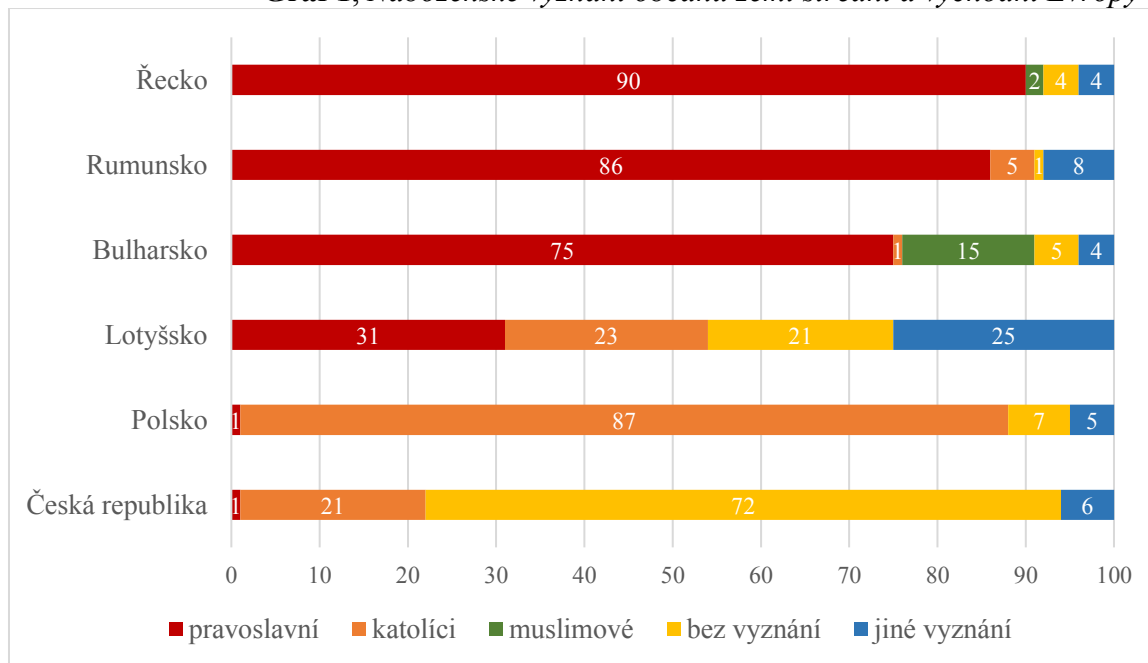
³⁵ Schmitter, P. C., & Karl, T. L. (1991). What Democracy Is ... and Is Not. Journal of Democracy, p. 76

³⁶ Danopoulos, p. 41-42

³⁷ Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Johns Hopkins University Press.

Řecko je jednou ze zemí s největším poměrem věřícího obyvatelstva v Evropě – dokazuje to alespoň výzkum Pew Research Center, který probíhal od června 2015 do července 2016. Následující graf porovnává procentuální zastoupení jednotlivých náboženství v Řecku a dalších zemích střední a východní Evropy, které jsou zároveň členy Evropské unie:

Graf 1, Náboženské vyznání občanů zemí střední a východní Evropy³⁸

Data: pewforum.org

Čísla v grafu znázorňují procentuální zastoupení jednotlivých vyznání v dané zemi. Z grafu tedy můžeme vyčíst, že 90 % řeckých obyvatel se dle průzkumu hlásí k pravoslaví, což je největší poměr v rámci zemí Evropské unie a druhý největší poměr v rámci celé Evropy (vyšší procento pravoslavných věřících má v Evropě jen Moldavsko³⁹).

Z důvodu jasné převahy vlivu pravoslavné církve jsou v Řecku náboženské minority v mnohých ohledech diskriminované. Ačkoliv řecká ústava nezakazuje propagaci jiných náboženství, v praxi není povoleno, aby se ostatní církve pokusili konvertovat členy pravoslavné církve na svou víru – důkazem může být zatčení a uvěznění členů řecké evangelické komunity, kteří se snažili přimět pravoslavné věřící ke změně víry. Stížnost na diskriminaci náboženských menšin v Řecku se již několikrát dostala až k Evropskému soudu

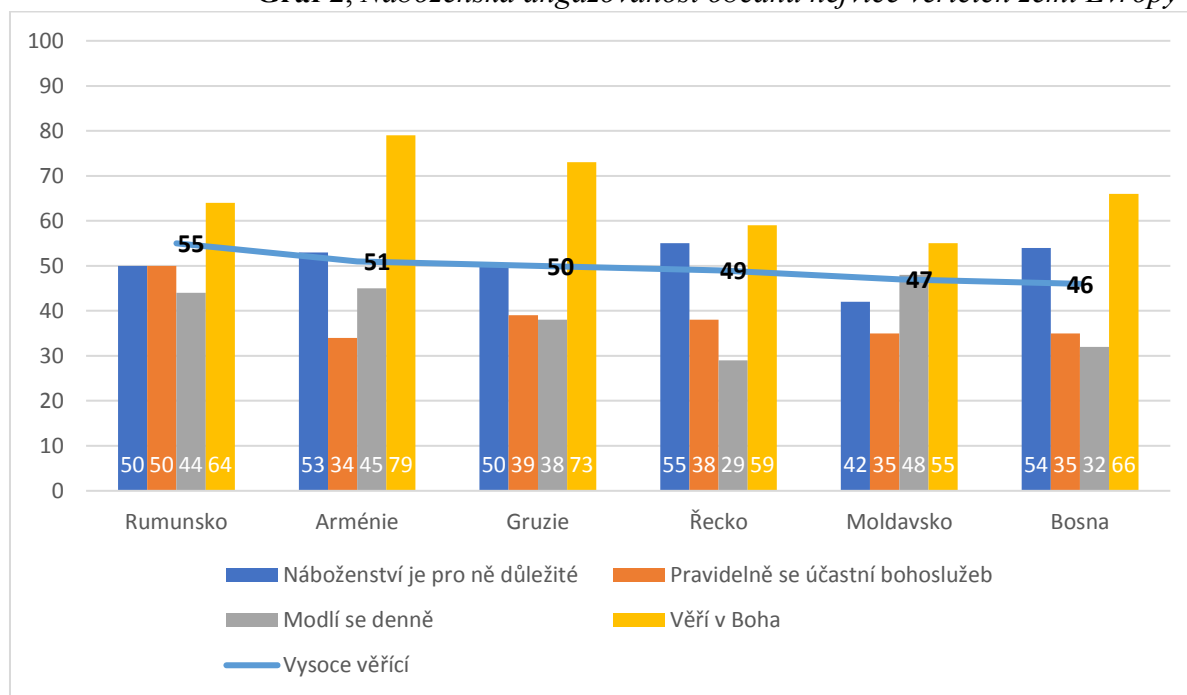
³⁸ Religious landscape of Central and Eastern Europe (2017, May 5). *Pew Research Center*. https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/pf_17-05-10_centraleasterneurope_currentreligion420px/

³⁹ Ibid.

pro lidská práva – ten v několika případech shledal, že Řecko jedná v rozporu s Úmluvou o ochraně lidských práv a svobod.⁴⁰

Další graf zachycuje šest zemí, které se v průzkumu Pew Research Center umístily na prvních příčkách coby nejvíce věřící země Evropy. Průzkum se uskutečnil v letech 2015–2017 a zkoumáno bylo 34 evropských zemí⁴¹.

Graf 2, Náboženská angažovanost občanů nejvíce věřících zemí Evropy⁴²

Data: pewforum.org

Čísla v grafu znázorňují procentuální zastoupení věřících obyvatel v jednotlivých zemích, které mají podle průzkumu Pew Research Center nejvíce věřící obyvatelstvo v Evropě, a kolik procent z respondentů vnímá náboženství jako důležité, pravidelně se účastní bohoslužeb, denně se modlí či věří v Boha „s naprostou jistotou“. Podle průzkumů Pew Research Center je 49 % dospělých řeckých občanů „vysoce věřících“⁴³ a v Boha věří 59 % Řeků. 55 % Řeků pak považuje náboženství za nezbytnou součást jejich života, což je v tomto průzkumu dokonce

⁴⁰ Danopoulos, p. 44-45

⁴¹ Za evropské země byly v průzkumu považovány například i Arménie či Gruzie, které leží mezi Evropou a Asií.

⁴² Evans, J. & Baronavski, Ch. (2018, December 5). How do European countries differ in religious commitment? *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/05/how-do-european-countries-differ-in-religious-commitment/>

⁴³ Pojem „vysoce věřící“ definuje Pew Research Center následovně: „V naší analýze to zahrnuje každého dospělého, který uvádí vysokou úroveň alespoň u dvou ze čtyř oblastí [účast na bohoslužbách alespoň jednou měsíčně, modlení se denně, víra v Boha s naprostou jistotou a vnímání náboženství jako velmi důležité], aniž by hlásil nízkou úroveň angažovanosti v kterékoli z nich. ... Pokud ovšem dotázaná osoba uvede nízkou míru religiozity u jedné z kategorií (jako je velmi málo častá nebo žádná účast na bohoslužbách), bude i nadále považována za ‚vysoce věřící‘, uvede-li v ostatních třech kategoriích vysoce náboženské chování.“ Více na: <https://pewrsr.ch/2rjepvr>

nejvyšší poměr ze všech 34 zkoumaných evropských zemí. V tomto průzkumu vyhodnotil Pew Research Center Řecko jako čtvrtou nejvíce pobožnou zemi Evropy (na prvních třech příčkách je dle průzkumu Rumunsko, Arménie a Gruzie).⁴⁴ Tato čísla dokazují, že náboženství a potažmo pravoslavná církev hraje v Řecku nepopíratelně důležitou roli.

Pravoslavná církev je v mnoha otázkách ochotna s řeckou vládou nejen spolupracovat, ale i najít kompromis, který bude vyhovovat oběma stranám. Důkazem nám může být otázka potratů; řecká vláda roku 1986 prosadila zákon povolující potraty. Tímto byl zrušen zákon z roku 1950, který prohlašoval potrat za trestný čin – nutno dodat, že tento zákon byl v 80. letech považován za zpátečnický a běžně docházelo k jeho porušování.⁴⁵ Ačkoliv řecká pravoslavná církev nejprve proti povolení potratů protestovala, od jejich povolení se k nim prakticky nevyjadřuje a téma potratů je v souvislosti s pravoslavnou církví zmiňováno jen výjimečně.⁴⁶

Dalším důkazem mohou být události z roku 1998, kdy se dvě největší parlamentní strany, Nová Demokracie a PASOK, shodly, že při plánované revizi řecké ústavy (ke které došlo roku 2001) otázku sekularizace vůbec nezahrnou. Zde vidíme, že nejen pravice, ale ani nejsilnější levicová strana nevnímala otázku oddělení státu a církve za zásadní, respektive nepodnikla žádné kroky ke změně.⁴⁷

Jedním z největších sporů v Řecké společnosti počátku jednadvacátého století se stala otázka občanských průkazů. Až do roku 2000 bylo pravidlem, že na rodném listu, občanském průkazu a dalších průkazech totožnosti má občan zdokumentovanou svou víru – k pravoslavnému vyznání se tak přihlásilo téměř 97 % řeckých občanů. Roku 2000 navrhla levicová vláda pod vedením premiéra Kostase Simitise kolonku vyznání v občanských průkazech nadále nezahrnovat, a to z důvodu ochrany náboženských menšin. Církev ovšem prohlásila, že pravoslaví je silně spjata s řeckou národní identitou, a právě proto musí být na průkazech zaznamenáno. Arcibiskup Christodoulos vedl několik masových demonstrací, které proběhly v Soluni a v Athénách. Jedna z demonstrací se konala například 22. června 2000 za účasti arcibiskupa Christodoulose, který vyzýval k odporu proti novému vládnímu návrhu.⁴⁸ Ačkoliv pravoslavná církev Řecka mnohokrát tvrdila, že se nesnaží politiku jakkoli ovlivňovat,

⁴⁴ Pro zajímavost, Česká republika se v průzkumu umístila na 32. místě ze 34 evropských zemí. Více na: <https://pewrsr.ch/2rjepvr>

⁴⁵ Anastasi, P. (1984, January 27). Greece legalizes abortion. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/1984/01/27/style/greece-legalizes-abortion.html>

⁴⁶ Mavrogordatos, p. 126

⁴⁷ Mavrogordatos, p. 120-121

⁴⁸ Danopoulos, p. 49

arcibiskup Christodoulos šel ve svých prohlášeních jiným směrem. Roku 2000, právě v reakci na otázku občanských průkazů prohlásil: „*Obviňují nás, že se vyjadřujeme k politice a náš projev je politický. Odpovídáme na to: ano, náš projev je politický, ale ve starořeckém slova smyslu, nikdy jsme se nevyjadřovali ke stranické politice.*“⁴⁹

Podle řecké policie se demonstrace účastnilo přibližně 130–200 tisíc lidí.⁵⁰ Církev zároveň zorganizovala sepsání petice za vyhlášení referenda, které by volbu v otázce občanských průkazů nechalo na občanech – roku 2001 bylo podle církve sesbíráno přes tři miliony podpisů. Řešení tohoto sporu bylo ovšem odloženo a kolonka náboženského vyznání se na občanské průkazy, i přes snahu církevních hodnostářů v čele s arcibiskupem Christodoulosem, nevrátila.⁵¹ Arcibiskup Christodoulos po svém neúspěšném nátlaku na vládu levicové strany PASOK nabídl svou neoficiální podporu opoziční straně Nová Demokracie – výměnou za to, že po svém zvolení zajistí alespoň dobrovolný zápis náboženského vyznání do občanských průkazů.⁵² Nová Demokracie veřejně podporovala Christodoulose a jeho „svatou válku“, jak mnozí novináři spor nazývali – tehdejší předseda strany, Kostas Karamanlis, dokonce podepsal již zmíněnou petici za vyhlášení referenda. Řecká Státní rada ovšem 27. června 2001 veškeré návrhy proti vynechání kolonky náboženství na občanských průkazech zamítla s tím, že jakákoliv zmínka o víře na občanských průkazech (ať již je dobrovolná či povinná) je protiústavní.⁵³

K důležité změně na politické scéně Řecka došlo roku 2015, kdy se k moci dostala strana SYRIZA (Koalice radikální levice – Sjednocené společenské fronty). SYRIZA byla první vládní stranou, která jmenovala novou vládu bez přítomnosti arcibiskupa.⁵⁴ Předseda strany a premiér Alexis Tsipras se veřejně prohlašoval za ateistu a za jeden ze svých politických cílů si určil odluku státu od církve. V září roku 2015 jmenoval ministrem školství a náboženských záležitostí Nikose Filise, který brzy po svém jmenování prohlásil, že se bude snažit o zrušení povinnosti účasti na výuce náboženství na školách, respektive o zjednodušení pravidel pro odhlášení z této výuky. K tomuto záměru však nedošlo – Filisova prohlášení po schůzce s arcibiskupem Jeronýmem ukázala změnu směru v jeho jednání a slíbil, že pravidla výuky náboženství na školách se nebudou nijak měnit. Pravoslavná církev byla vládou veřejně

⁴⁹ Stavrakakis, p. 15 (vlastní překlad)

⁵⁰ Greeks Rally to Keep Religions on ID Cards. (2000, June 22). *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2000/06/22/world/greeks-rally-to-keep-religions-on-id-cards.html>

⁵¹ Mavrogordatos, p. 122-123

⁵² Efstathiou et al., p. 333

⁵³ Stavrakakis, p. 12.

⁵⁴ Karasová, p. 67

chválena za její dobročinnost a boj proti chudobě.⁵⁵ V říjnu téhož roku se Filis zúčastnil svaté mše a jmenování nového metropolity Kefalonie, což nebylo zvykem ani pro jeho konzervativnější předchůdce.⁵⁶

Proklamovaný Tsiprasův cíl sekularizovat řeckou politiku byl tedy brzy upozaděn. Až roku 2018 došlo k dalšímu posunu v jeho snahách o sekularizaci – hodlal podat návrh, aby duchovní již nebyli oficiálně státními úředníky, což by znamenalo, že jejich platy, důchody a další měsíční výdaje nebudou vypláceny přímo státem, nýbrž samotnou církví. Tato změna by se dotkla asi desíti tisíc duchovních, kteří byli oficiálně státními zaměstnanci – výše jejich platu se ale neměla dle odhadů příliš měnit, jelikož stát měl církvi ročně vyplácet 230 milionů euro a tato částka by výši platů pokryla. Jedním z cílů dohody mezi vládou a církví mělo být také urovnání majetkových sporů, které probíhaly od 50. let 20. století – ty měly být vyřešeny ke spokojenosti obou stran. Důležitá změna měla také nastat v samotné řecké ústavě, konkrétně ve článku 3, který měl začínat slovy „*Řecký stát je nábožensky neutrální*“, ovšem deklarace pravoslavného náboženství jakožto převládajícího náboženství Řeků by zůstala nezměněna.⁵⁷ Arcibiskup Jeroným musel tento návrh přednést Svatému synodu a jeho 82 členům, přičemž byla potřeba nadpoloviční většina jejich hlasů, aby byl návrh synodem schválen. Mnozí biskupové a kněží se ovšem proti návrhu ihned ostře ohradili – jedním z důvodů byl strach, že nebudou-li již nadále státními zaměstnanci, bude ohrožena jejich pozice a výše platů duchovních nebude zajištěna. Synod ve svém oficiálním prohlášení požadoval, aby jednání mezi vládou a církví pokračovala, dokud se nenajde řešení uspokojující obě strany. Zdůraznil také, že trvá na zajištění stávající výše platů pro všechny duchovní.⁵⁸

Jednání mezi Tsiprasovou vládou a církví žádné změny ve výsledku nepřinesla a SYRIZA byla ve volbách roku 2019 poražena konzervativní Novou Demokracií v čele s Kyriakosem Mitsotakisem, což učinilo přítrž Tsiprasovým snahám o sekularizaci státu.⁵⁹

⁵⁵ Greece's ruling leftists soften their secularism. (2015, October 11). *The Economist*.

<https://www.economist.com/erasmus/2015/10/11/greeces-ruling-leftists-soften-their-secularism>

⁵⁶ Loudaros, A. (2015, October 10). ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΟ: Ο πρωινός καφές του υπουργού Ν. Φίλη με Μητροπολίτες στην Αρχιεπισκοπή – Τι δήλωσε στο orthodoxia.info. *Orthodoxia INFO*.

<https://orthodoxia.info/news/νικος-φιλης-αρχιεπισκοπη-μητροπολιτ/>

⁵⁷ The Greek Orthodox Church faces a battle over secularisation. (2018, November 16). *The Economist*.

<https://www.economist.com/erasmus/2018/11/16/the-greek-orthodox-church-faces-a-battle-over-secularisation>

⁵⁸ Kitsantonis, N. (2018, November 16). Greek Leader's Efforts to Loosen Church-State Ties Are Met With Skepticism. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2018/11/16/world/europe/greece-tsipras-orthodox-church.html>

⁵⁹ Labropoulou, E. (2019, July 7). Greek elections: Victory for New Democracy party signals end of left-wing populism. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/07/07/europe/greece-elections-new-democracy-intl/index.html>

4.1. Pravoslavná církev, populismus a extrémní pravice

Populismus může mít spoustu definic. Nejrozšířenější a nejaktuálnější definice jej popisuje jako politickou snahu charismatického vůdce o oslovení co nejširších mas, často za účelem získání či udržení moci.⁶⁰ Arcibiskup Christodoulos býval díky svému častému vyjadřování se k politice mnohými politology označován právě za populistu. Často do svých projevů zahrnoval slova jako „řecký lid“ či „národ“. Za populistické můžeme jistě označit Christodoulovy projevy na již zmíněné téma zápisu náboženského vyznání na řecké občanské průkazy, kritiku Západu nebo Turecka. Christodoulos také odmítal rozlišovat mezi duchovními a lidem – tvrdil například, že „*naše duchovenstvo je součástí lidu*“ a své projevy tedy mnohdy označoval za názory všech řeckých občanů, což mu bylo často vyčítáno. Své jednání ovšem ospravedlňuje vysokým počtem věřících v zemi (k jiné víře nebo ateismu se v Řecku hlásí jen několik jednotek procent občanů).⁶¹

Arcibiskup Christodoulos měl blízký vztah s předsedou ultrapravicové strany LAOS (Lidové pravicové hnutí, Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός) Jorgosem Karatzaferisem, se kterým se shodl na několika otázkách, například na otázce ohledně názvu Bývalé jugoslávské republiky Makedonie (jak Karatzaferis, tak Christodoulos odmítali, aby se v názvu republiky objevilo jméno Makedonie v jakémkoli tvaru). LAOS se do řeckého parlamentu dostal poprvé v roce 2007 a podruhé roku 2009, kdy se dokonce stal součástí vlády Lukase Papadimose. Projevy Karatzaferise a dalších členů strany bývaly často antiimigrační a antiamerické, vyzdvihovaly roli pravoslaví a propagovaly svou oddanost národu a církvi.⁶²

Během finanční krize se do politického popředí Řecka dostala ultrapravicová strana Zlatý úsvit (Χρυσή Αυγή). Strana, jejíž vlajka mnohým nápadně připomíná hákový kříž, se do řeckého parlamentu poprvé dostala roku 2012. Zlatý úsvit se vyznačuje svou antiimigrační politikou, euroskepticismem, nacionalismem a projevy mnohých členů strany bývají rasistické a xenofobní. Roku 2013 došlo k masivnímu zatýkání členů strany poté, co její členové ubodali hudebníka Pavlose Fyssase, který byl známým propagátorem antifašismu a otevřeně kritizoval politiku Zlatého úsvitu. Stranu v její historii provázelo mnoho dalších skandálů.⁶³ Vedení řecké pravoslavné církve se však v otázce oblíbenosti této strany zdálo být rozděleno. Biskup města

⁶⁰ Mudde, C. (2017). Populism: a very short introduction. Oxford University Press. p. 4

⁶¹ Stavrakakis, p. 28-29

⁶² Ellinas, A. A. (2012). LAOS and the Greek Extreme Right since 1974. In: Andrea Mammone – Emmanuel Godin – Brian Jenkins (eds.), Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational, p. 124-139.

⁶³ Trilling, D. (2020, March 3). Golden Dawn: the rise and fall of Greece's neo-Nazis. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/news/2020/mar/03/golden-dawn-the-rise-and-fall-of-greece-neo-nazi-trial>

Kalavryta, Amvrosios, a biskup města Pireus, Serafim, Zlatý úsvit oficiálně podporovali – Serafimovy projevy již v minulosti útočily na židy či homosexuály. Na opačné straně stojí například biskupové Pavlos ze Siatisty a Chrysostomos z Messénie, kteří Zlatý úsvit kritizovali. Členové Zlatého úsvitu se mnohdy prezentovali jako následníci helénsko-křesťanské tradice, a tedy i pravoslavné církve, což několik duchovních odsoudilo s tím, že nesouhlasí s využíváním jména pravoslavné církve pro politický zisk extrémní pravice. Arcibiskup Jeroným se však oficiálně nepřidal ani k jednomu ze dvou táborů v otázce této ultrapravicové strany.⁶⁴

4.2. Pravoslavná církev a náboženské minority

Příkladem vztahu pravoslavné církve k náboženským menšinám může být její postoj k otevření mešity v řeckém hlavním městě. I přes to, že církev s jejím postavením (ač nerada) zprvu souhlasila, mnozí církevní představitelé se k tématu mešity v Athénách vyjadřovali velmi negativně. Kněz Epifanios se například nechal roku 2003 slyšet, že pravoslavní Řekové nejsou na mešitu ve svém hlavním městě připraveni.⁶⁵

Otevření mešity v Athénách se tak dlouhá léta odkládalo a došlo k němu až roku 2019 a to i přes to, že roku 2003 slíbil tehdejší ministr zahraničí, Jorgos Papandreou, že mešita bude v Athénách stát ještě před zahájením Olympijských her, které se uskutečnily roku 2004. Do té doby bylo Řecko jedinou zemí Evropské Unie, v jejímž hlavním městě nestojí ani jedna mešita, která by byla aktivně využívána – v Athénách můžeme nalézt několik mešit jako pozůstatek Osmanské nadvlády, ty ovšem nejsou v provozu a jedná se jen o archeologické památky. Vliv pravoslavné církve na politickou i společenskou sféru se zde ukázal být nepopíratelný stejně jako fakt, že Řecku chybí reálná moc a autonomie v ochraně práv náboženských menšin. Pravoslavná tradice nadále zůstává jednou z nejdůležitějších složek řecké politické kultury – dostává se ovšem mnohdy do sporu se sekularistickými snahami o zavedení moderní společnosti. Politolog Danopoulos přisuzuje tento nekončící soubor řeckému pátrání po národní identitě, které mělo začít již v boji za nezávislost, ne-li dříve. Řecké národní smýšlení bylo rozděleno na dvě složky – první, ovlivněna osvícenstvím a liberalismem, se snaží o sekularizaci po vzoru Evropských zemí. Druhá složka se pak naopak obrací zpět k antickým hodnotám a pravoslavnému učení, vzorem jim byl byzantský teokratický model. Cílem porevolučního

⁶⁴ Lakasas, A. (2012, November 8). Church of Greece split over role of neofascist Golden Dawn party. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/146002/article/ekathimerini/news/church-of-greece-split-over-role-of-neofascist-golden-dawn-party>

⁶⁵ Bruni, F. (2003, April 22). Athens Journal; Muslims' Unanswered Prayer: A Place to Worship. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/04/22/world/athens-journal-muslims-unanswered-prayer-a-place-to-worship.html>

Řecka tak bylo založit stát po vzoru evropských zemí, ale s podporou pravoslavné církve, jejímž úkolem je kroky nového státu posvětit.⁶⁶

V této práci bylo již několikrát zmíněno, že si pravoslavná církev Řecka zakládá na nacionalismu. Jak tvrdí Danopoulos, pojmy jako tolerance, kompromis nebo pluralismus by měly být úzce spjaty se zdravou občanskou společností, ale je to právě přepjatý nacionalismus, který pravoslavnou církev (a to ne pouze v Řecku) staví spíše do protikladu k těmto pojmům. V průzkumu se Řekové ukázali být jako jedni z nejvíce netolerantních vůči menšinám, to může potvrdit například vlašný vztah Řeků k albánské menšině. Jedním příkladem za všechny může být událost z roku 2003, kdy se vznesla vlna protestu poté, co na severu Řecka měl při oslavách státního svátku nést řeckou vlajku žák albánského původu. Na stranu protestujících rodičů se veřejně přidalo i několik duchovních.⁶⁷

Arcibiskup Jeroným II. se během uprchlické krize několikrát postavil na stranu uprchlíků – když v září roku 2020 vypukl v uprchlickém táboře Moria na Lesbosu požár, prohlásil, že *„posláním církve vždy bylo stát na straně každého pronásledovaného jednotlivce, každého slabého člověka, každého uprchlíka.“* V reakci na strádání uprchlíků také neváhal kritizovat Evropskou unii: *„je na čase, aby Evropská unie převzala odpovědnost a účinně přispívala k ochraně svých východních hranic, vždy s respektem k hodnotě a důstojnosti každého jednotlivce.“*⁶⁸

4.3. Pravoslavná církev a školství

Náboženství v Řecku hraje roli v každodenním životě – i ve školství. Jak na základních, tak na středních školách je náboženství povinně vyučováno. Přes to, že stále roste počet studentů pocházejících z jiného kulturního prostředí a jiného vyznání, než pravoslavného (především kvůli rostoucí imigraci do Řecka), což vedlo k mnohým změnám například ve studijních plánech žáků, výuka náboženství na školách zůstala nezměněna.⁶⁹

⁶⁶ Danopoulos, p. 45-48

⁶⁷ Danopoulos, p. 52

⁶⁸ Ieronymos: EU must show responsible stance in migration crisis. (2020, September 10). *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/256814/article/ekathimerini/news/ieronymos-eu-must-show-responsible-stance-in-migration-crisis> (vlastní překlad)

⁶⁹ Efstathiou, I., Georgiadis, F., & Zisimos, A. (2008). Religion in Greek Education in a Time of Globalization. *Intercultural Education*, p. 325–336.

Článek 16 řecké ústavy, který pojednává o školství, přisuzuje ve svém druhém odstavci školství vliv na rozvoj národního a náboženského uvědomění:

„Vzdělávání představuje pro stát základní poslání a bude se zaměřovat na morální, intelektuální, profesionální a tělesnou výchovu Řeků, rozvoj národního a náboženského uvědomění a na jejich formování jako svobodných a odpovědných občanů.“⁷⁰

Co se týče řecké ústavy, je to právě tento odstavec spolu s uznáním pravoslaví jakožto „převažujícího náboženství“ v Řecku (o kterém hovoří článek číslo 3, odstavec 1), který dodnes ospravedlňuje povinnou výuku náboženství. Hlavním důvodem je dle oficiálních stanov přesvědčení, že úlohou školy má být vedení žáků k oddanosti vlasti a věrnosti pravoslavné křesťanské tradici. Fakt, že ústava zároveň zajišťuje svobodu náboženského vyznání, se nezdá být dostatečným důvodem pro zrušení povinné výuky náboženství.⁷¹

Povinná výuka náboženství, která se výhradně zaměřuje na křesťanství (a nejvíce samozřejmě na pravoslaví) stojí proti snahám o multikulturní charakter výuky. Jediný způsob, jak může být žák z výuky náboženství omluven, je na žádost rodiče či jiného zákonného zástupce. Samotné zásady křesťanství, potažmo pravoslaví, jsou ovšem vyučovány i v rámci hodin dějepisu nebo řeckého jazyka. Náplní školní výuky je i ranní modlitba či návštěvy pravoslavných kostelů. Náboženský podtext mají i mnohé školní kulturní akce.

Samotná výuka náboženství necílí pouze na studium základních myšlenek a morálních hodnot pravoslaví, ale i na zkoumání historie z pohledu pravoslavné církve – vyzdvihována je například role církve a duchovních během osmanské nadvlády. Na hodinách náboženství jsou žákům mnohdy prezentovány argumenty o kontinuitě helénismu, kterou pravoslavná církev veřejně propaguje, jelikož se sama považuje za následníka helénsko-křesťanské tradice.⁷²

Jak již bylo zmíněno výše, řecká vláda v minulosti zamýšlela povinnou výuku náboženství zrušit, ale tento plán levicové strany SYRIZA dodržen nebyl. Jak je ovšem možné, že má i v jednadvacátém století církev tak silné slovo ve školství sekulárního státu?

Nejpravděpodobnějším zdůvodněním se zdá být fakt, který je v této práci již několikrát zmíněn: pravoslavná církev je prezentována jako hlavní představitel řecké národní identity. Úloha církve ve školství tedy není spojena jen se samotným náboženstvím, ale právě i s národní identitou,

⁷⁰ Σύνταγμα της Ελλάδας. (2008, May 27). *Hellenic Parliament*. <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf> (vlastní překlad)

⁷¹ Efstathiou et al., p. 327

⁷² Efstathiou et al., p. 328

a případné zrušení povinné výuky náboženství mnohdy vyvolává obavy z oslabení národního citění a tradičních hodnot, které jsou s národní identitou spojeny. Hlavními podporovateli vlivu církve na školství, kromě samotné církve, jsou samozřejmě konzervativní a nacionalistické strany, ale podíváme-li se na opačnou stranu spektra, progresivní strany jen málokdy aktivně vystupují proti církvi (pravděpodobně kvůli strachu z neúspěchu a silné reakce církve a jejích příznivců), a snahy o snížení vlivu pravoslavné církve na školství jsou minimální.⁷³

4.4. Pravoslavná církev a EU

Z perspektivy ostatních členských států Evropské unie je náboženská otázka v Řecku přinejmenším výjimečná. Řecko je členem EU již od roku 1981. Poradní skupina pro náboženskou svobodu, ustavená právě Evropskou Unií, pozvala roku 2010 tehdejšího ministra zahraničí, Jorgose Papandreu, za účelem prodiskutovat vztah církve a státu v Řecku. Tématem měla být například výuka náboženství ve školách, zapisování náboženského vyznání do řeckých občanských průkazů či proselytismus.

Mnozí kritici, mezi kterými byl i athénský arcibiskup, na snahu Evropské Unie o intervenci do náboženských záležitostí reagovali se slovy, že se jedná výhradně o státní otázku Řecka a návrhy poradní skupiny zůstaly nevyslyšeny. Tuto situaci můžeme brát jako jeden z důkazů, že snahy o změnu řeckého systému přicházejí spíše zvenku než od samotných Řeků.⁷⁴

4.5. Pravoslavná církev v době finanční krize

Ekonomická krize, která pustošila Řecko od roku 2009, odhalila mnoho nelibých rysů řecké ekonomiky a společnosti; ať už to byl nedostatek transparentnosti ve veřejném sektoru, korupce či klientelismus. Jako výsledek ztráty zaměstnání, uzavírání firem a stoupajícího počtu propuštění ve veřejném i osobním sektoru zaznamenalo Řecko enormní nárůst nezaměstnanosti – v září 2015 činila nezaměstnanost 24,6 % (u mladých lidí dokonce 49,5 %) a častá snížení platu vedla ke ztrátě příjmů, vyšším daním a životním nákladům. Co začalo jako finanční krize, stalo se vzápětí krizí politickou a socioekonomickou, doprovázenou stoupající mírou chudoby (roku 2013 se na hranici chudoby nacházelo až 35,7 % Řeků). Již před samotnou krizí se Řecko (a další státy jižní Evropy) potýkalo s problémy jakými jsou chudoba, sociální i platová nerovnost a nízká úroveň práce – a to i přes zvyšování sociálních výdajů v zemi. Už kvůli nefunkčnímu systému sociální péče nebo strukturálním problémům na trhu práce byl řecký sociální stát neschopný poradit si s katastrofickými následky krize (především s nezaměstnaností) a ochránit své střechy a nižší vrstvy. Sociálním dopadem ekonomické krize

⁷³ Efstathiou et al., p. 334

⁷⁴ Mavrogordatos, p. 120

se stala právě nezaměstnanost, velmi nízký počet pracovních příležitostí, snížené příjmy, bezdomovectví, státní škrty nejen ve zdravotním pojištění a zvýšení daní. Jedním z rysů, který řeckou krizi odlišoval, byl ten, že nezasáhla výhradně již znevýhodněné obyvatelstvo, ale nejvíce se dotkla nižší střední třídy.⁷⁵

Finanční krize dokázala, že Řecko bylo jedním z ekonomicky nejslabších členů Evropské unie, mimo jiné kvůli problémům hluboce zakořeněným v řeckých společenských strukturách (korupce, klientelismus) a slabé pozici Řecka v porovnání s ostatními členy Unie (proto bylo Řecko krizí zasaženo více, než ostatní členské státy). Právě kvůli korupci a klientelismu byly zdiskreditovány nejen dvě nejsilnější politické strany přelomu století, ale politický systém jako celek. Důvěra ve stát byla otřesena. Krize zapříčinila rapidní snižování důchodů a platů, a odhalila mnohé neduhy řeckého systému, například masivní daňové úniky, pojistné podvody či zneužívání dotací Evropské unie. Zmíněných podvodů se účastnily i politici, právníci, notáři, lékaři, sociální pracovníci a další státní úředníci, ať už se na nich aktivně podíleli, nebo jim jen nečinně přihlíželi.⁷⁶

K dostatečnému popisu řeckého socioekonomického prostředí je třeba zmínit se o migračních vlnách směřujících do Řecka od konce 80. let, ačkoliv nesouvisí se samotnou krizí. První příliv migrantů byl především ze zemí bývalého Sovětského svazu, zatímco druhý směřoval ze středovýchodní Evropy a balkánských států. V posledních letech k řeckým břehům dorazilo mnoho migrantů z Afriky, jihovýchodní Asie a Středního východu. Řecko se tedy změnilo ze země emigrace v zemi imigrace – a to pro legální i ilegální migranty, kteří tvořili novou pracovní sílu. Po ekonomické krizi se však pracovní příležitosti pro migranty zmenšily, proto část z nich odešla do jiných evropských zemí a Řecko se stalo nejen cílovou destinací, ale i transitní zemí pro mnoho migrantů a žadatelů o azyl. Řecko se již nacházelo v oslabené ekonomické pozici, po přílivu migrantů se ovšem museli vypořádat i se svým nedostatečně rozvinutým systémem přijímání migrantů a žadatelů o azyl (systém přijímání žádostí o azyl a jejich vyřizování byl velice zaostalý).

Špatně nastavená migrační a integrační politika, spolu s vysokou nezaměstnaností a ekonomickou deprivací jakožto výsledek úsporných opatření, vyvolala v řeckých občanech strach a odpor, pocit ponížení a ztráty kontroly. Tyto důvody značně podkopaly důvěryhodnost dvou nejsilnějších politických stran, socialistické strany PASOK a konzervativní

⁷⁵ Molokotos-Liederman, L. (2016). The impact of the crisis on the Orthodox Church of Greece: a moment of challenge and opportunity? *Religion, State & Society*, p. 32-33

⁷⁶ Makris & Bekridakis, p. 115-116

Nové Demokracie, které dominovaly řecké politice. Ekonomická situace také zapříčinila zvýšenou oblibu extremistických uskupení, jak na levé, tak na pravé straně politického spektra. V lednu 2015 vyhrála volby do řeckého parlamentu SYRIZA, koalice radikálně levicových stran, vysoký počet hlasů dostala i extrémně pravicová strana Zlatý úsvit, který voliče získal mimo jiné svým odporem k vládním opatřením utahování opasků. Zlatý úsvit organizoval mnohé občanské aktivity, jako například rozdávání jídla a oblečení potřebným, či darování krve – dobročinná činnost však cílila vždy výhradně a pouze na řecké občany.⁷⁷

Řecká krize se stala jakýmsi kolektivním traumatem, které bylo zapříčiněno diktováním řecké vládě ostatními mocnostmi, a „národním ponížením“, jelikož Řecká krize byla považována za exemplární případ pro členské státy EU.⁷⁸

Makris a Bekridakis nalézají příčinu těchto problémů v neoliberalním kapitalistickém zřízení Řecka – v 80. a 90. letech se Řecko těšilo rapidnímu ekonomickému růstu, což vedlo k nadměrnému konzumu, a právě i ke korupci, která se tak stala přirozenou součástí řeckého systému. Mnoho zraků se během krize upíralo k církvi – jak zareaguje na stále se zhoršující ekonomickou situaci Řecka, aniž by proti sobě postavil stát, na jehož finanční podpoře je církev závislá? Právě i církev byla pošpiněna nejružnějšími skandály, a proto musel arcibiskup Jeroným II. jednat s nemalou opatrností. Jedním z prvních kroků Jeronýma II. bylo zrušení nevládní organizace Solidarita (Αλληλεγγύη), kterou založil jeho předchůdce a která byla spojována s finančními podvody. Místo Solidarity založil organizaci Mise (Αποστολή). Mise se zabývala především péčí o děti s autismem, o důchodce a invalidy, léčením drogově závislých, životním prostředím nebo rozdáváním jídla potřebným.⁷⁹

Jeroným II. se v encyklice z 15. května 2010 vyjádřil k finanční krizi. Ve své encyklice z krize obviňuje nejen politické vůdce Řecka, kteří svou touhou po moci, lhaním a podvody vytvořili zkorumpovaný stát, ale i samotné voliče, kteří vytvoření takového státu umožnili, hojně využívali výhody, které jim nabízel a nebrali ohledy na následky s tím spojené. V závěru encykliky Jeroným II. přiznává, že samotná pravoslavná církev se dopustila několika chyb, především té, že nevarovala své věřící před nástrahami a následky konzumerismu včas. Zároveň ale nabízí řešení: asketismus. Konzumerismus bere životu vyšší smysl, asketismus má naopak vést ke smysluplnému životu. Zpráva Svatého synodu z listopadu 2010 se mimo jiné věnuje roli věřitelů Řecka. Řecko již podle ní nebylo svobodným státem a vládli mu jeho věřitelé –

⁷⁷ Molokotos-Liederman, p. 33-34

⁷⁸ Karasová, p. 72

⁷⁹ Makris & Bekridakis, p. 117

bylo tedy pod okupací cizí země. Tímto způsobem Svatý synod přirovnal finanční krizi Řecka k nacistické okupaci let 1941–1944. Fakt, že ona „cizí země“ byla i v tomto případě Německo, zapříčinil na veřejnosti časté přirovnávání současné politiky Německa k nacistickému režimu – kancléřka Angela Merkel byla například zobrazována se svastikou či hitlerovským knírkem. Pravoslavná církev se tak veřejně stavěla proti přijetí evropského memoranda – svůj postoj ospravedlňovala mimo jiné strachem z toho, že věřitelé nebudou zasahovat pouze do financí řeckého státu, ale budou se vyjadřovat i k otázkám duchovním a kulturním, což pravoslavná církev, která sebe sama vnímá jako ochránce řecké identity, nemůže připustit.⁸⁰

Prohlášení Svatého synodu se také zabývá otázkou, jaké jsou skutečné úmysly věřitelů a dává tím prostor pro konspirační teorie, které vnímají zahraniční mocnosti jako hrozbu pro řeckou národní identitu a potažmo pro pravoslavnou církev. Věřitelé jsou tedy prezentováni jako nepřátelé Řeků, jelikož na krizi chtějí profitovat, spíše, než aby se řecké ekonomice snažili opravdu pomoci. Jako velkou hrozbu církev vnímá snahy věřitelů o ovlivňování řecké politiky, například nátlakem na přijetí úsporných opatření. Pravoslavná církev také obvinila věřitele z toho, že se vykonstruovanými aférami snažila narušit vztahy církve a věřících – narážela tak na diskusi ohledně církevního majetku a jeho zdanění.⁸¹

Brzy poté, co Řecko zasáhla ekonomická krize, začala pravoslavná církev vyzdvihovat svou historickou roli ochránce řeckého národa. Jak je z výše zmíněné Jeronýmovy encykliky z roku 2010 patrné, krize, která trápila Řecko, nebyla dle představitelů pravoslavné církve jen ekonomická, ale i morální – tu má mít na svědomí globalizace a modernita. Pravoslavná církev tedy využila příležitosti, kterou jí poskytla ekonomická krize, a neváhala kritizovat západní kulturní vzorce, kterým dávala za vinu morální úpadek společnosti a ohrožení řecké národní kultury (která je samozřejmě úzce spjata s pravoslavím). Jeroným dále navrhuje využít příležitosti k posílení vlivu pravoslavné církve v zemi a získání nových stoupenců.

Stručně řečeno, kořeny krize spatřuje pravoslavná církev v samotné řecké společnosti a morálním úpadku, který Řecko postihl. Společnost obviňuje z chamtivosti, ctižádosti a konzumerismu. Dalšími viníky jsou samozřejmě řečtí politici – jak minulá, tak současná politická reprezentace, která měla za svůj hlavní cíl uzurpaci moci, provinila se vytvořením klientelistických vazeb a byla ze své podstaty zkorumpovaná, oligarchická a dokonce ateistická.⁸²

⁸⁰ Makris & Bekridakis, p. 118-120

⁸¹ Karasová, p. 78-80

⁸² Karasová, p. 74

V následujících letech, kdy v Řecku byla tématem číslo jedna finanční krize, se vůdčí postavy pravoslavné církve snažili k politice nijak nevyjadřovat. Samotné nevyjadřování se k politice, především v situaci, ve které se politika Řecka nacházela, může být politickým aktem – z moderní historie víme, že se pravoslavná církev ráda aktivně účastnila politického života Řecka. Z jakého důvodu se tedy nyní církev rozhodla politiku nekomentovat? Proč svou kritiku směřovala častěji na občany (kritizovala například konzumerismus a nereálné požadavky pracujících) než na politiky?⁸³

V následujících letech krize se pravoslavná církev zaměřila na charitativní činnost, především rozdávání jídla potřebným (ať už Řekům nebo imigrantům).⁸⁴ To byla de facto jediná praktická odpověď na krizi, kterou církev poskytla. Díky charitativní činnosti se jí ovšem podařilo získat nové stoupence. Církev během krize provozovala různá zařízení: vzdělávací, ubytovací, pečovatelská či zdravotní. Pořádala veřejné sbírky pro nemajetné, rekvalifikační kurzy pro nezaměstnané, nabízela stipendia pro chudé studenty, a především zavedla veřejné jídelny. Charitativních služeb pravoslavné církve Řecka využilo roku 2014 půl milionu lidí.⁸⁵

4.6. Pravoslavná církev v době koronaviru

Ačkoliv arcibiskup Jeroným II. již od počátku pandemie, tedy na jaře roku 2020, prohlásil, že bude podporovat a propagovat veškerá nařízení a restrikce vlády, mnozí duchovní byli v tomto roce osočováni ze zanedbávání hygienických opatření a přispívání k šíření viru. Sám Jeroným byl hospitalizován v athénské všeobecné nemocnici poté, co se koronavirem nakazil. Dvaosmdesátiletý arcibiskup byl propuštěn 30. listopadu 2020 po dvanácti dnech léčby a opět vyzíval veřejnost k dodržování zavedených pravidel a k ukázněnosti. V rozporu s Jeronýmovou výzvou ovšem jednají mnozí duchovní, kteří trvají na dodržování náboženských tradic, kterou je například konzumace chleba namočeného ve víně z jedné společné lžice.

Nasos Iliopoulos, mluvčí opoziční levicové strany SYRIZA, prohlásil, že je to právě pravicová veřejnost a členové církve, kteří existenci koronaviru často zlehčují a opatření nedodržují. Konzervativní vláda Nové Demokracie z šíření viru viní především přeplněné bary a restaurace, ale církev ze seznamu viníků vynechává. Někteří duchovní na jaře přitom šokovali veřejnost prohlášením, že víra své věřící před virem ochrání. Jorgos Vasileiou, vedoucí tiskové kanceláře Svatého synodu, prohlásil: „*Pokud nevěříte a vnímáte to pouze jako víno a chléb,*

⁸³ Makris & Bekridakis, p. 122

⁸⁴ Makris & Bekridakis, p. 128

⁸⁵ Karasová, p. 81-82

*nejste chráněni. Já to vnímám jako tělo Kristovo, tak chráněný jsem.*⁸⁶ Na podobná tvrzení ostře reagoval Anthimos, metropolita města Alexandrupoli, a prohlásil je za směšná: „*Myslí si snad někdo, že se mu virus vyhne jen proto, že je věřící? Cožpak duchovní nemohou onemocnět?*“⁸⁷ Anthimos veřejnost opakovaně vyzýval k ukázněnosti, a dokonce řecké občany prosil, aby návštěvy kostela omezili, dokud to nebude znovu bezpečné: „*Zdá se zvláštní vás o to žádat, ale je to boží vůle pro dobro nás všech*“.⁸⁸

Přístup jednotlivých členů církve k otázce koronaviru se tedy zdá být nejednotný. Řečtí duchovní, kteří jsou převážně v pokročilém věku, jsou přitom zdravotně ohroženou skupinou. V listopadu na následky nakažení virem COVID-19 zemřel dvaadesátiletý Ioannis, biskup severořeckého města Langadas, který veřejně kritizoval vládní omezení a zavírání kostelů, a požadoval, aby se v náboženských ceremoniích pokračovalo i během pandemie.⁸⁹

⁸⁶ Greek Orthodox Church Faces Criticism as Virus Hits Its Ranks. (2020, December 5). *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/12/05/world/greece-orthodox-church-coronavirus.html> (vlastní překlad)

⁸⁷ Metropolitan of Alexandroupolis: The Holy Communion requires faith, it is not magical. (2020, March 11). *Orthodox Times*. <https://orthodoxtimes.com/metropolitan-of-alexandroupolis-the-holy-communion-requires-faith-it-is-not-magical/> (vlastní překlad)

⁸⁸ Metropolitan of Alexandroupolis: Please, stay home. (2020, March 14). *Orthodox Times*. <https://orthodoxtimes.com/metropolitan-of-alexandroupolis-please-stay-home/> (vlastní překlad)

⁸⁹ Kantouris, C. & Gatopoulos, D. (2020, November 16). Greece: Bishop's death revives debate on communion safety. *AP News*. <https://apnews.com/article/thessaloniki-europe-coronavirus-pandemic-greece-40c58013dd8ad162b343d798ee2c649f>

Závěr

Řecko je jednou z nejvíce věřících zemí v Evropě – k pravoslaví se dle průzkumů z minulých let hlásí až 90 % řeckých obyvatel.⁹⁰ Jak jsem zmínila v kapitole 3, je otázkou, zda se Řekové, kteří se k pravoslaví hlásí, opravdu ztotožňují s řeckou pravoslavnou církví, nebo svou víru vnímají jako součást řectví a nepřihlášení se k pravoslaví by mohlo být v jistých případech považováno za zrazení řecké národní identity. Řecká pravoslavná církev si právě především díky svému spojení s řeckou národní identitou, svojí úloze v historii Řeků a přítomnosti v každodenní životě řeckých občanů (křty, svatby, pohřby, školní výuka) udržela svůj významný vliv a svou úlohu v rámci řeckého státu.⁹¹

Tato bakalářská práce stručně shrnula historii řecké pravoslavné církve, popsala její dnešní stav, hierarchii a majetek, a především zkoumala vliv pravoslavné církve na současnou politiku Řecka. Řecká pravoslavná církev měla v Řecku důležitou úlohu již od boje za nezávislost Řecka, který započal roku 1821.⁹² Ve zkoumání vlivu církve na politiku jsem se ovšem nejvíce zaměřila na období po roce 1974, kdy v Řecku skončil nedemokratický režim vojenské junty. Pozornost jsem věnovala současným politickým tématům, jakými jsou například řecká finanční krize, se kterou souvisel i politický zisk nových subjektů (strany SYRIZA či Zlatý úsvit), Evropská unie či koronavirus – ke všem zmíněným otázkám se řecká pravoslavná církev v posledních letech vyjadřovala a tato práce její reakce zkoumá.

Má bakalářská práce popsala, jak se pravoslavná církev v posledních letech reprezentovala a jak reagovala na různá politická témata. Rozdílný přístup můžeme zaznamenat u dvou posledních arcibiskupů řecké pravoslavné církve: Christodoulose a Jeronýma II. Christodoulos se netajil svým přesvědčením, že jednou z úloh církve je vyjadřovat se k politice – znám je tím, že využíval politické prostředky, jakými jsou například svolání demonstrací, sepisování peticí, vyjadřování se k politickým tématům v médiích a veřejné vyjádření nesouhlasu s vládou.⁹³ Jeho nástupce Jeroným II. zaujal trochu jiný postoj – v médiích se oproti Christodoulosovi vyskytuje podstatně méně a do konfrontace s politikou se pouští spíše výjimečně.⁹⁴

⁹⁰ Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe (2017, May 10). *Pew Research Center*. <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

⁹¹ Makris & Bekridakis, p. 112-113

⁹² Mavrogordatos, p. 124

⁹³ Stavrakakis, p. 16

⁹⁴ Makris & Bekridakis, p. 115

Podle průzkumu Pew Research Center, kterému jsem věnovala pozornost v kapitole 4, je Řecko čtvrtou nejvíce věřící zemí v Evropě. 55 % dospělých Řeků považuje náboženství za nezbytnou součást jejich života a 49 % Řeků průzkum vyhodnotil jako „vysoce věřící“.⁹⁵ Zmíněná čísla dokazují, že náboženství ovlivňuje každodenní životy řeckých občanů a jelikož je řecké pravoslaví v samotné řecké ústavě popsáno jako „převládající náboženství“, je vliv pravoslavné církve nepopíratelný.

⁹⁵ Evans, J. & Baronavski, Ch. (2018, December 5). How do European countries differ in religious commitment? *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/05/how-do-european-countries-differ-in-religious-commitment/>

Seznam použité literatury

(řazeno v abecedním pořadí)

Brewer, D. (2016). *Greece, the Decade of War: Occupation, Resistance and Civil War*. Bloomsbury Publishing.

Constantelos, D. J. (2005). *Understanding the Greek Orthodox Church: its faith, history, and life* (4th edition). Hellenic College Press.

Danopoulos, C. P. (2004). Religion, civil society, and democracy in Orthodox Greece. *Journal of Southern Europe & the Balkans*, 6(1), 0–55. <https://doi.org/10.1080/1461319042000187256>

Efstathiou, I., Georgiadis, F., & Zisimos, A. (2008). Religion in Greek Education in a Time of Globalization. *Intercultural Education*, 19(4), 325–336.

Ellinas, A. A. (2012). LAOS and the Greek Extreme Right since 1974. In: Andrea Mammone – Emmanuel Godin – Brian Jenkins (eds.), *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational*, 124-139.

Karasová, N. (2016). Řecká pravoslavná církev a její interpretace řecké ekonomické krize / The Orthodox Church of Greece and its Interpretation of the Greek Economic Crisis. *Acta Universitatis Carolinae Studia Territorialia*, 16(1), 64-86.

Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Johns Hopkins University Press.

Mackridge, P. (2009). *Language and national identity in Greece, 1766-1976*. Oxford University Press.

Makris, G., & Bekridakis, D. (2013). The Greek Orthodox Church and the economic crisis since 2009. *International Journal for the Study of the Christian Church*, 13(2), 111–132. <https://doi.org/10.1080/1474225X.2013.793055>

Mavrogordatos, G. T. (2003). Orthodoxy and nationalism in the Greek case. *West European Politics*, 26(1), 117–136. <https://doi.org/10.1080/01402380412331300227>

Molokotos-Liederman, L. (2016). The impact of the crisis on the Orthodox Church of Greece: a moment of challenge and opportunity? *Religion, State & Society*, 44(1), 32–50. <https://doi.org/10.1080/09637494.2016.1155819>

Mudde, C. (2017). *Populism: a very short introduction*. Oxford University Press.

Schmitter, P. C., & Karl, T. L. (1991). What Democracy Is ... and Is Not. *Journal of Democracy*, 2(3), 75–88. <https://doi-org.ezproxy.is.cuni.cz/10.1353/jod.1991.0033>

Stavrakakis, Y. (2002). *Religion and Populism: Reflections on the 'politicised' discourse of the Greek Church*. London School of Economics & Political Science.

Stavrou, T. G. (1988). The Orthodox Church of Greece, in Pedro Ramet (ed.), *Eastern Christianity and Politics in the Twentieth Century*. Durham, London: Duke University Press, 183-207.

Seznam použitých internetových zdrojů

(řazeno v abecedním pořadí)

Anastasi, P. (1984, January 27). Greece legalizes abortion. *The New York Times*.

<https://www.nytimes.com/1984/01/27/style/greece-legalizes-abortion.html>

Bruni, F. (2003, April 22). Athens Journal; Muslims' Unanswered Prayer: A Place to

Worship. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/04/22/world/athens-journal-muslims-unanswered-prayer-a-place-to-worship.html>

Evans, J. & Baronavski, Ch. (2018, December 5). How do European countries differ in religious commitment? *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/12/05/how-do-european-countries-differ-in-religious-commitment/>

Galati, P. & Antoniou, D. (2005, May 14). Church property stirs vigorous debate.

Ekathimerini. <https://www.ekathimerini.com/31595/article/ekathimerini/news/church-property-stirs-vigorous-debate>

Greece's ruling leftists soften their secularism (2015, October 11). *The Economist*.

<https://www.economist.com/erasmus/2015/10/11/greeces-ruling-leftists-soften-their-secularism>

Greek Orthodox Church Faces Criticism as Virus Hits Its Ranks (2020, December 5). *The*

New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/12/05/world/greece-orthodox-church-coronavirus.html>

Greeks Rally to Keep Religions on ID Cards (2000, June 22). *The New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2000/06/22/world/greeks-rally-to-keep-religions-on-id-cards.html>

Ieronymos: EU must show responsible stance in migration crisis (2020, September 10).

Ekathimerini. <https://www.ekathimerini.com/256814/article/ekathimerini/news/ieronymos-eu-must-show-responsible-stance-in-migration-crisis>

Isachenkov, V. (2016, June 9). Pan-Orthodox Synod in doubt amid inter-church wrangling.

Ekathimerini. <https://www.ekathimerini.com/209454/article/ekathimerini/news/pan-orthodox-synod-in-doubt-amid-inter-church-wrangling>

Kantouris, C. & Gatopoulos, D. (2020, November 16). Greece: Bishop's death revives debate

on communion safety. *AP News*. <https://apnews.com/article/thessaloniki-europe-coronavirus-pandemic-greece-40c58013dd8ad162b343d798ee2c649f>

Kitsantonis, N. (2018, November 16). Greek Leader's Efforts to Loosen Church-State Ties Are Met With Skepticism. *The New York Times*.

<https://www.nytimes.com/2018/11/16/world/europe/greece-tsipras-orthodox-church.html>

Labropoulou, E. (2019, July 7). Greek elections: Victory for New Democracy party signals

end of left-wing populism. *CNN*. <https://edition.cnn.com/2019/07/07/europe/greece-elections-new-democracy-intl/index.html>

Lakasas, A. (2012, November 8). Church of Greece split over role of neofascist Golden Dawn party. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/146002/article/ekathimerini/news/church-of-greece-split-over-role-of-neofascist-golden-dawn-party>

Loudaros, A. (2015, October 10). ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΟ: Ο πρωινός καφές του υπουργού Ν. Φίλη με Μητροπολίτες στην Αρχιεπισκοπή – Τι δήλωσε στο orthodoxia.info. *Orthodoxia INFO*. <https://orthodoxia.info/news/νικος-φιλης-αρχιεπισκοπη-μητροπολιτ/>

Luxmoore, J. (2016, June 21). Orthodox Council approves first ever joint document on mission. *National Catholic Reporter*. <https://www.ncronline.org/blogs/ncr-today/orthodox-council-approves-first-ever-joint-document-mission>

Metropolitan of Alexandroupolis: Please, stay home (2020, March 14). *Orthodox Times*. <https://orthodoxtimes.com/metropolitan-of-alexandroupolis-please-stay-home/>

Metropolitan of Alexandroupolis: The Holy Communion requires faith, it is not magical (2020, March 11). *Orthodox Times*. <https://orthodoxtimes.com/metropolitan-of-alexandroupolis-the-holy-communion-requires-faith-it-is-not-magical/>

Patsavos, L. J. The Synodal Structure of the Orthodox Church. *Greek Orthodox Archdiocese of America*. https://www.goarch.org/church-structure/-/asset_publisher/Le8YlyN21ysF/content/the-synodal-structure-of-the-orthodox-church

Religion is key part of identity for most Greeks (2018, October 29). *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/234129/article/ekathimerini/news/religion-is-key-part-of-identity-for-most-greeks>

Religious Belief and National Belonging in Central and Eastern Europe (2017, May 10). *Pew Research Center*. <https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/>

Religious landscape of Central and Eastern Europe (2017, May 5). *Pew Research Center*. https://www.pewforum.org/2017/05/10/religious-belief-and-national-belonging-in-central-and-eastern-europe/pf_17-05-10_centraleasterneurope_currentreligion420px/

Tagaris, K. (2015, April 11). Greek church offers up property to help Athens raise funds for debt. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/169029/article/ekathimerini/news/greek-church-offers-up-property-to-help-athens-raise-funds-for-debt>

Taylor, P. & Maltezou, R. (2011, July 15). Debt crisis taxes cozy Greek church-state ties. *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/134810/article/ekathimerini/comment/debt-crisis-taxes-cozy-greek-church-state-ties>

Trilling, D. (2020, March 3). Golden Dawn: the rise and fall of Greece's neo-Nazis. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/news/2020/mar/03/golden-dawn-the-rise-and-fall-of-greece-neo-nazi-trial>

Tritsis law passed 18 years ago sparked long battle yet to end (2005, May 14). *Ekathimerini*. <https://www.ekathimerini.com/31594/article/ekathimerini/news/tritsis-law-passed-18-years-ago-sparked-long-battle-yet-to-end>

Tsivos, K. (2015, August 4). Řecká církev nejen v době krize. *Katolický týdeník*.
<https://www.katyd.cz/clanky/prilohy/recka-cirkev-nejen-v-dobe-krize.html>

The Greek Orthodox Church faces a battle over secularisation (2018, November 16). *The Economist*. <https://www.economist.com/erasmus/2018/11/16/the-greek-orthodox-church-faces-a-battle-over-secularisation>

Σύνταγμα της Ελλάδας (2008, May 27). *Hellenic Parliament*.
<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf>